

HANS RICHTER*)

ZAMĚŘENÍ A VÝSLEDKY VÝZKUMŮ GEOGRAFICKÉ SEKCE UNIVERZITY MARTINA LUTHERA V HALLE/SAALE, NDR

(S 1 ukázkovou mapou v příloze)

H. Richter: *The intentions and results of research made by the Section of Geography of the Luther's University, Halle/Saale, GDR.* — Sborník ČSGS 87:2:140—144 (1982). — In this article the author informs on the work of the Section of Geography at the university in Halle. This section was created by the unification of geographical institutes in Halle, Leipzig and partially in Jena after the reorganization of universities in the GDR in 1969. The intention was to concentrate the research to themes important not only for science, but also for economical practice. A special notice is devoted to the geological investigation of the landscape. As an example of that sort of maps a map of the Northern and Southern foot-hills of Krušné hory [Ore Mountains] can serve (Enclosure 1). R

V průběhu třetí reformy vysokých škol v NDR byly v roce 1969 spojeny geografické ústavy univerzit v Halle, Lipsku a částečně i v Jeně. Spojením byla vytvořena geografická sekce univerzity Martina Luthera v Halle/Saale. Dále uvedené výsledky geografického výzkumu nejlépe ukazují vývoj této nové vysokoškolské instituce (srov. k tomu též Mohs-Richter a kol. 1972, Mücke 1981).

Geografický výzkum vychází ze směrnic pro rozvoj vědy jako důležitého činitele společenského vývoje, které vytýčil sjezd Jednotné socialistické strany Německa (SED). Základní zásady výzkumu můžeme shrnout do následujících bodů:

- pro základní výzkum byly vybrány takové objekty, které mají význam jak pro rozvoj vědy, tak i pro národní hospodářství;
- všestranné využití výsledků výzkumu, především však jejich využití v národním hospodářství, zejména v územním plánování;
- soustředění výzkumné kapacity na hlavní témata, která je možné řešit v krátké době kolektivní prací geografů;
- spolupráce s dalšími vysokoškolskými a akademickými institucemi a rovněž s četnými institucemi v národním hospodářství a plánovací praxi, jako jsou podniky lesního a vodního hospodářství, zemědělské podniky, instituce plánovací praxe, nakladatelství ap. Zákonným rámcem pro tuto spolupráci, která zvyšuje efektivnost výzkumu, je společný státní plán základního výzkumu, jehož koordinátory jsou akademie věd a ministerstvo vysokého a odborného školství;

*) Profesor geografie na Univerzitě Martina Luthera v Halle/Saale (NDR), čestný člen Československé geografické společnosti.

- spojování výzkumu a výuky, které je příznačné pro vysoké školy; tento princip se uskutečňuje především všestrannou spoluprací studentů ve výzkumu, zadáváním prací v souladu s tematy výzkumu, zpracováváním učebnic ap.;
- mezinárodní spolupráce, která se uskutečňuje kontakty se specialisty v zahraničí, mezinárodními smlouvami o společném výzkumu — zejména v rámci úkolů RVHP, výchovou mladých specialistů ap.; obzvláště účinné jsou dohody s univerzitními a akademickými pracovišti v Bratislavě, v Brně a v Praze, spolupráce s pracovišti v SSSR, PLR, MLR ap.

Je třeba vyzvednout, že v geografické sekci měla velkou úlohu snaha o účelovou spolupráci mezi geografickými obory, především mezi fyzickou a ekonomickou geografii. Právě vztahy mezi těmito disciplínami byly jádrem spolupráce, která slouží vývoji geografie. Nosnými se ukázala temata související s otázkami životního prostředí a krajiny (K. Billwitz, H. Kugler, H. Richter) a využívání země (K. Billwitz, R. Jänckel, K. H. Krause, E. Mücke, H. Richter, D. Scholz a další). Tyto problémy bylo možné řešit pouze komplexním studiem přírodních a společenských objektů a pochodů. V budoucnosti bude tato tematika ještě rozšířena o studium zdrojů přírody a krajiny.

Stanovených cílů bylo dosaženo spoluprací pracovníků obou oborů a zvyšováním jejich kvalifikace. Značné kapacity byly rovněž získány vybudováním tematické kartografie — zejména zásluhou H. Kuglera — a jejím zapojením do fyzikogeografického a ekonomickogeografického výzkumu (K. Billwitz, K. H. Krause, H. Kugler, H. Richter, H. Schmidt, G. Schönfelder, M. Thomas, G. Zinke a další). Tato skutečnost se projevila zejména v podílu geografické sekce při tvorbě národního atlasu NDR.

K tomu v posledních letech přistoupilo vyhodnocování leteckých snímků a družicových zobrazení (R. Jänckel, H. Kugler, C. Riedel) a rozsáhlé nasazení výpočetní techniky (J. Leykauf, H. Neumeister do r. 1975). Na druhé straně byla v geografické sekci rozvíjena temata, která se sice méně vztahují k problému vztahů mezi společenskými a přírodními objekty, ale mají značný význam pro poznání geografických a především územních zákonitostí. Tato temata zvyšují možnost spolupráce geografických oborů s četnými jinými vědami a s praxí. Omezení těchto temat ve prospěch problémů zaměřených pouze na spolupráci v rámci geografických věd, by značně zmenšilo význam geografie. Toto zaměření by současně zvýšilo nebezpečí, že geografie bude vmanévrována — uvědoměle nebo neuvědoměle — do středu nepřehledného souboru věd zabývajících se životním prostředím. Geografie sice má v důsledku svého přínosu k prostorové problematice zřetelně profilovaný podíl na výzkumu životního prostředí, ale tento podíl může uplatnit pouze ve spolupráci s rozsáhlým souborem dalších věd. Proto výše uvedený přístup by byl nevhodným pro další rozvoj geografie.

Ve fyzikogeografickém výzkumu geografické sekce lze rozlišit dva směry, které jsou navzájem úzce spjaty a teoreticky a metodicky se doplňují, a to

- geologický výzkum zaměřený na přírodní komplexy, zejména na komplexy integrované na vysoké úrovni (např. půda) a na přírodní pochody (např. na oběh vody),
- výzkum zaměřený na otázky životního prostředí, zejména na vlivy využívání půdy a krajiny, vlivy na přírodní složky ap., tento výzkum slouží zejména k plánovitému řízení kulturní krajiny.

Z uvedeného vyplývá, že spojovacím článkem mezi těmito přístupy je krajina. Krajinu chápeme jako jednotku vytvořenou kombinací přírodních a technických objektů, společným působením přírodních a technických pochodů a jejich prostorovou integrací. Jako krajinu označujeme materiálně fyzikální soubor určitého území,

který se vyvíjí vlivem společensky motivovaného využívání v souladu s přírodními zákony. Když vedle termínu krajina využíváme ekvivalentní termín „Landeskultur des Territoriums“, je to motivováno nejen účelem, nýbrž i tím, že tento termín je uzákoněn v zákonu o životním prostředí NDR (Landeskultur-Gesetz der DDR). Z používání tohoto pojmu pak zákonitě vyplývá požadavek zaměřit každý výzkum tak, aby jeho výsledky bylo možné použít pro opatření nebo přinejmenším pro směrnice k opatření pro ochranu životního prostředí a krajiny.

Jako příklady geologického výzkumu naší sekce v oboru fyzické geografie mohou být uvedeny geologický výzkum a speciální mapování okolí vysokoškolského střediska Halle (K. Billwitz, M. Frühauf, H. Kugler, M. Thomas) nebo rozvoj analýzy pedohydrotopů a jejich mapování (M. Thomas). Významnými příspěvky k rozvoji geoekologie jsou komplexní analýza a mapování reliéfu, zejména mapování jeho vzhledu, dynamiky a vzniku v různých měřítcích (H. Kugler). Jiným příkladem je další rozvoj fyzickogeografické regionalizace NDR a sestavení mapy typů fyzickogeografických regionů celého území NDR (H. Richter společně s H. Barschem z Potsdamu). Metodika byla rovněž — s použitím výsledků výzkumů v ČSR uveřejněných ve Studia Geographica — vyzkoušena při mapování Krušných hor a jejich severního a jižního podhůří (H. Hergt, H. Richter). Značný význam mají práce vzniklé bezprostřední spoluprací s odborníky z oboru vodního hospodářství, jako jsou práce o melioracích v oblasti Altmark (K. Benser, G. Zinke), práce oblasti povodí řeky Parthe významné pro zásobování vodou oblasti města Lipska (Spengler, M. Thomas) a rovněž o oblasti řek Wipper a Unstrut, kde došlo ke značným změnám obsahu látek rozpuštěných ve vodě (K. D. Aurada).

Při výzkumu životního prostředí musely být rovněž vyvinuty pracovní hypotézy a vyhledány objekty, jejichž výzkum umožnil rychlý přístup k podstatným problémům (K. Billwitz, H. Kugler, H. Richter). Východím bodem byl mj. typ kulturní krajiny, který byl definován jako krajinná jednotka z hlediska přírodních podmínek a využití půdy, avšak s přihlédnutím k požadavku stejných opatření pro využívání a ochranu krajiny. Typy kulturní krajiny mohou být stanoveny pro značně odlišné, avšak prostorově spojené plochy. Náhorně je to ukázáno na mapě NDR sestavené H. Richterem. Výzkumnými objekty byly mj. technicky velmi změněné a prostorově značně rozčleněné okrajové zóny měst, rekultivované oblasti, dopravní osy a jejich okolí (U. Börner, K. Billwitz, H. Koch, H. Richter). Značný materiál byl shromážděn prostřednictvím diplomových a seminárních prací v semináři o ochraně životního prostředí, ve formě posudků k otázkám ochrany prostředí (stavu, zhodnocení, variant vývoje, prostorového uspořádání ap.), a to pro velmi různorodé objekty (sídelní čtvrti velkých a středních měst, parků, výstavišť, malých měst, rekreačních míst a rekreačních oblastí, těžebních oblastí, obcí s jejich produkčními objekty a plochami ap.). Výběr této tematiky značně usnadnil spolupráci při výzkumu prováděném geografickou sekcí s dalšími obory, zejména při studiu využití země, ale rovněž s kartografií (H. Kugler, G. Schönfelder), s ekonomickou geografii, s geoekologií (G. Krummbiegel, M. Schwab) a s řadou dalších organizací.

V oboru ekonomické geografie byly v rámci geografické sekce dále rozvíjeny výzkumné směry bývalého geografického ústavu v městě Leipzig. Výzkum se soustředil zejména na problematiku sídelních aglomerací. Koncentrace výzkumných kapacit přitom je ještě větší než ve fyzické geografii. Příznáčná pro výzkum sídelních aglomerací je na jedné straně rozsáhlá spolupráce se zařízeními státního a územního plánování a na druhé straně stále vyžadované spojení mezi analýzou, rozhodnutím a následky pro další vývoj. Pracovní skupina, jejíž jádro tvořili G.

Mohs (do 1975). D. Scholz, H. Schmidt a K. Scherf (od 1978) se zabývala značně diferencovanými problémy. K těmto problémům náleží výzkum výrobní struktury (H. Schmidt, D. Scholz) a struktury obyvatelstva (L. Grundmann, G. Kroll, G. Mohs, H. Schippling, D. Scholz). V poslední době mají značný rozsah výzkumy sídelní struktury, např. sídelní sítě v sídelních aglomeracích (D. Scholz, K. Scherf, E. Oelke, B. Tauche), sídelních typů ve velkých a středních městech (H. Schmidt, G. Trawnicek), výzkum malých měst (J. Leykauf) a výzkum infrastruktury (G. Kroll, H. Schmidt, K. Scherf). K významným výsledkům výzkumu sídelních aglomerací náleží poznatky o prostorové diferenciaci sídelních a výrobních struktur a struktur obyvatelstva, poznatky o pochodech vedoucích ke vzniku a vývoji sídelních aglomerací. Značný význam mají poznatky o pochodech probíhajících v sídelních aglomeracích pod vlivem vědecko-technické revoluce, pod vlivem neustálého zlepšování pracovních a životních podmínek. Tyto pochody ovlivňují vývoj sídelních aglomerací, jejich prostorovou diferenciaci a vývoj jejich dílčích struktur. Současně znalost těchto pochodů umožňuje řídit vývoj sídelních aglomerací.

Podstatné jsou i teoretické závěry, které jsou významným příspěvkem k teorii sídelních území a k teorii ekonomicko-geografických regionů. Prostřednictvím problémů jako jsou využití země, vývoj životního prostředí se výzkum sídelních aglomerací stýká s problematikou historické geografie (M. Linke, D. Scholz), kartografie (H. Kugler, R. Schmidt). Současně výzkum životního prostředí navazuje i na problémy regionální geografie.

Výzkumné spektrum geografické sekce univerzity v Halle doplňují obory regionální geografie, didaktiky geografie, geologických věd a muzea Geiseltal.

Regionální geografie se zabývá velmi atraktivním výzkumem územních problémů ekonomické integrace, především na příkladu socialistické ekonomické integrace mezi státy RVHP (M. Dischereit, H. Harke, E. Nachtigall), ale i na příkladu EHS (E. Oelke).

Obor didaktika geografie zpracovává v rámci výzkumného plánu koordinovaného akademií pedagogických věd principy, návrhy a využití učebních pomůcek, zejména učebnic geografie, geografických databank a atlasů (S. Herrmann, H. Kissner, G. Findeisen, F. Salzer).

Výsledkem třetí reformy vysokých škol v NDR je rovněž vývoj oboru geologie, paleontologie, mineralogie a muzea Geiseltal v rámci geografické sekce.

Z uvedeného vyplývá, že v geografické sekci univerzity v Halle jednak probíhá dlouhodobý základní vědecký výzkum, jednak však jsou pracovníci sekce připraveni rychle reagovat na požadavky vyplývající pro geografii z rozvoje vědy a společnosti.

Poznámky k mapě

Mapa Krušných hor a jejich severního a jižního podhůří je pokusem o znázornění přírodních podmínek přírodně značně kontrastního území. Po hřbetu Krušných hor probíhá jedna z nejstarších státních hranic v Evropě a proto fyzickogeografické studie — stejně jako ostatní přírodovědné práce včetně fyzickogeografické regionalizace — se omezovaly většinou na jedno nebo druhé státní území. Existuje jen málo výjimek, které znázorňují pohoří jako přírodní jednotku. Zejména v poslední době má význam konvergentní vývoj probíhající v науce o krajině na mezinárodní úrovni, hlavně na úseku metodiky a teorie. Tím se vytvářejí podmínky pro srovnávací fyzickogeografické studie po obou stranách hranice mezi NDR a ČSSR. Tyto výzkumy jsou prováděny a podporovány Univerzitou Martina Luthera Halle-Wittenberg, Geografickým ústavem ČSAV v Brně a katedrou geografie přírodovědecké fakulty UJEP v Brně. Typy fyzickogeografických regionů a prostorové struktury vyskytující se na přiložené mapě budou interpretovány při jiné příležitosti.

- Atlas Československé socialistické republiky (1966): ČSAV a ÚSGaK, Praha.
- Atlas „Deutsche Demokratische Republik“ (1976/1981). AdW DDR und VEB Hermann Haack Verlag, Gotha/Leipzig.
- Autorenkollektiv (1973): Klima und Witterung im Erzgebirge. Abhandlungen Meteorol. Dienst DDR 104, Bd. VIII, Berlin.
- BARSCH H., RICHTER H. (1975): Grundzüge einer naturräumlichen Gliederung der DDR auf der Grundlage typisierter Naturräume in der chorischen Dimension. Petermanns Geogr. Mitteilungen 119. Gotha/Leipzig.
- CZUDEK T., DEMEK J. a kol. (1971): Geomorphological Regionalisation of the Western Part of Czechoslovakia. Studia Geographica 21. Brno.
- DEMEK J. (1968): Complex Physico-geographical Research in Czechoslovakia. Sborník Československé geografické společnosti 73. Praha.
- FINK J., HAASE G., RUSKE R. (1977): Bemerkungen zur Lösskarte von Mitteleuropa 1 : 2,5 Mio. Petermanns Geogr. Mitteilungen 121. Gotha/Leipzig.
- HERGT K. (1978): Naturräumliche Gliederung im Norden der ČSSR 1 : 500 000. Manuskript, Sektion Geogr. Univ. Halle.
- LORENZ W., ŠKVOR V. a kol. (1964): Geologická mapa ČSSR 1 : 200 000 listy M-33-VIII, — IX, — XIII, — XIV, — XV. ÚÚG Praha — ZGI Berlin.
- MIKYŠKA R. a kol. (1969): Geobotanická mapa ČSSR 1 : 200 000 listy M-33-VIII, — IX, — XIII, — XIV, — XV, ČSAV a Kartografie n. p. Praha.
- MOHS G., RICHTER H. u. a. (1974): Forschung und Wissenschaftsentwicklung an der Sektion Geographie der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg. Geographische Berichte 19. Gotha/Leipzig.
- MÜCKE E. (1981): Die Sektion Geographie der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg 1969 bis 1979. In: Ökonomisch-geographische und landeskulturelle Probleme bei der Entwicklung der Siedlungsstruktur der Ballungsgebiet in der DDR. Wiss. Beiträge der Martin-Luther — Universität Halle Wittenberg, Halle.
- PELIŠEK J., SEKANINOVÁ D. (1975): Pedogeografická regionalizace ČSR. Studia Geographica 49. Brno.
- QUITT E. (1971): Klimatické oblasti ČSSR. Studia Geographica 16. Brno.
- RICHTER H. (1978): Eine naturräumliche Gliederung der DDR auf der Grundlage von Naturraumtypen (mit einer Karte 1 : 500 000). Beiträge zur Geographie 29. Akademie Verlag Berlin.
- RICHTER H., BARSCH H. (1974): Physische Geographie der DDR. Bd. 2 Abriss der Naturraumtypen im Gebiet der DDR. Potsdam.
- SCHWANECKE W. (1965): Die Bildung der Standortsformengruppen im Hügelland und Mittelgebirge der DDR. Die sozial. Forstwirtschaft. Beilage zur Heft 11, Berlin.

(Z němečtiny přeložil J. Demek)

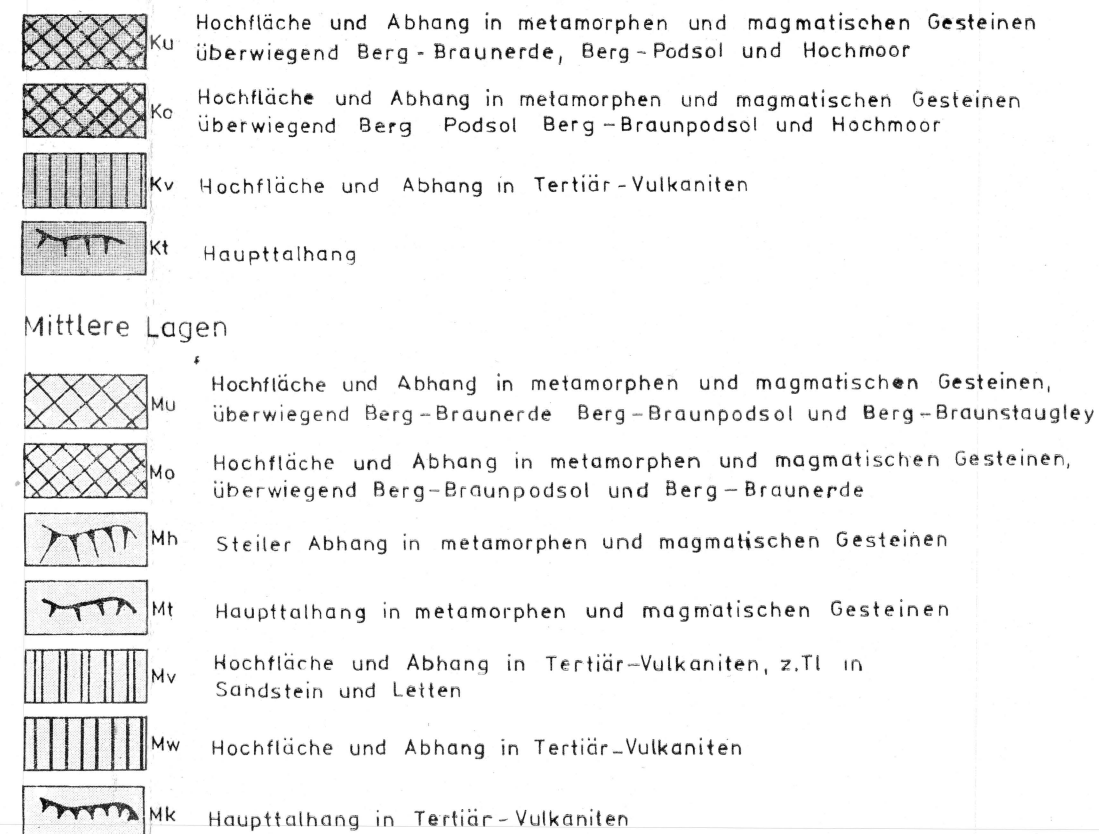
Spolupráce studentů geografie s Geografickým ústavem ČSAV. Vysokoškolští studenti, kteří si chtějí prohloubit svoje znalosti z geografie, mají možnost podílet se na řešení vědeckovýzkumných úkolů katedry.

Katedra didaktiky zeměpisu pedagogické fakulty UJEP úzce spolupracuje s Geografickým ústavem ČSAV v Brně. Dne 16. 11. 1976 byla k racionálnímu řešení výzkumných úkolů založena komplexní racionalizační brigáda (KRB). Studenti pod odborným vedením učitelů katedry a vědeckých pracovníků ústavu — členů KRB — v rámci společensko-politické praxe konají terénní pozorování a výzkum vybraných regionů. Řešili například problematiku oslunění jako podklad pro rekreační a urbanistické využití lázní Luhačovic, vliv průmyslových závodů na životní prostředí, prováděli hodnocení současného stavu vegetace vybraného území, zkoumali změny ve vodní síti a pokoušeli se o vyhodnocení prostorové a funkční struktury některých měst. Od roku 1976 bylo do řešení úkolů v rámci brigády zapojeno průměrně 12 posluchačů denního studia i studia při zaměstnání.

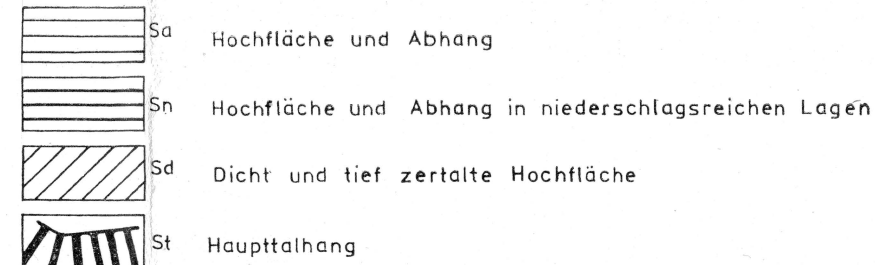
Mimo činnost v rámci komplexní racionalizační brigády se studenti podílejí na řešení dílčích výzkumných úkolů katedry, která spolupracuje s oddělením ekonomické geografie Geografického ústavu ČSAV v Brně, jež je odběratelem výsledků. Posluchači samostatně zjišťují potenciál pracovních sil pracovištních okrsků modelovaných závodů. Na základě dojížděky do zaměstnání vymezí zkoumaný region, provedou demografickou analýzu a pomocí zjištění věkové a profesijní struktury si připraví základní podkladové materiály. Pro vypracování prognózy musí navázat spolupráci s vedením závodu a pláno-

Příloha k článku H. Richter: Zaměření a výsledky výzkumu geografické sekce Univerzity Martina Luthera v Halle/Saale, NDR.

Obere Lagen und Kammlagen

SANDSTEINGEBIET

GEBIET METAMORPHER UND MAGMATISCHER GESTEINE

